

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 3, Kasım/November 2025]

Nihat BIÇAK

<https://orcid.org/0000-0002-6483-3752>

Dr.

nihatbicak87@gmail.com

Bağımsız Araştırmacı

18. Yüzyıl Sâkinâmelerinden Feyzî'nin Safânâme'sinde Anadolu ve Rumeli Hisarı Bölgesinin Tasviri

*Description Of Anatolia and Rumeli Fortress Region in
Feyzî's Safânâme From the 18th Century Sâkinâmes*

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received:* 24.09.2025

Kabul Tarihi | *Date Accepted:* 23.10.2025

Yayın Tarihi | *Date Published:* 23.11.2025

Atıf | *Citation*

Bıçak, N. (2025). 18. Yüzyıl Sâkinâmelerinden Feyzî'nin Safânâme'sinde Anadolu ve Rumeli Hisarı Bölgesinin Tasviri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(3), 1547-1568. <https://doi.org/10.34083/akaded.1790275>

Bıçak, N. (2025). Description Of Anatolia and Rumeli Fortress Region in Feyzî's Safânâme From the 18th Century Sâkinâmes. *Journal of Academic Language and Literature*, 9(3), 1547-1568. <https://doi.org/10.34083/akaded.1790275>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çifti Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı <i>Yes - iThenticate</i>
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Nihat BIÇAK | Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

Öz

İstanbul, Osmanlı tarafından fethedildikten sonra siyasi, kültürel ve edebî başkent olur. Dolayısıyla Osmanlıda tanınmış şairlerin çoğunluğunun yaşadığı bu şehir, şiire de sıklıkla konu olur. 18. yüzyılda Subhizâde Feyzî'nin *Safânâme*'si sâkinâme türünde mesnevidir ve iki bölümde Anadolu ile Rumeli Hisarı'nın çevresini detaylı biçimde ele almasıyla öne çıkar.

Sâkinâmeler, esas olarak içki, içki meclisi, meclis düzeni ve ortamıyla ilgili olarak ortaya çıksa da zamanla tasavvuf geleneğine mecazen konu olur. Feyzî'nin *Safânâme*'si büyük oranda Nev'îzâde Atâyî'nin *Sâkinâme*'si örnek alınarak yazılır. Feyzî'nin eseri esas itibarıyla mecazî ve tasavvufî olsa da Anadolu ve Rumeli Hisarı'nın anlatıldığı bölümler Atâyî'de olduğu gibi dünyevîdir; karşılıklı iki yakası ve hisarıyla dönemin İstanbul'udur. *Safânâme*'de 240 beyit olan bu bölümlerde Anadolu ve Rumeli Hisarı ile çevreleri tasvir edilir. Bölge tasvirleriyle birlikte o yerlerin güzelliklerinin, özelliklerinin ve eğlencelerinin yanı sıra İstanbul'un güvenliği için büyük önem taşıyan Boğaz'daki önlemlere değinilir. Böylece 18. yüzyıldaki Anadolu ve Rumeli Hisarı ile çevresinin kaleleri, güvenlik önlemleri, yalıları, bağları, bahçeleri, ağaçları, meyveleri ve eğlenceleri anlatılır.

Anahtar Kelimeler: Subhizâde Feyzî, *Safânâme*, Anadolu Hisarı, Rumeli Hisarı, Boğaziçi
Abstract

*After its conquest by the Ottomans, Istanbul became the political, cultural and literary capital. Consequently, this city, where most of the renowned poets of the Ottoman Empire lived, is also frequently the subject of poetry. In the 18th century, Subhizâde Feyzî's *Safânâme* is a mathnawi in the sâkinâme genre and is significant for its detailed examination the surroundings of Anatolia and Rumeli Fortress in two sections.*

*Sâkinâmes although primarily emerging in relation to alcohol, drinking gatherings, the order of gatherings and the environment, over time became a metaphorical subject in the sufi tradition. Feyzî's *Safânâme* was largely written based on Nev'îzâde Atâyî's *Sâkinâme*. Although Feyzî's work is essentially metaphorical and mystical, the sections describing Anatolia and Rumeli Fortress are worldly, as in Atâyî; with its two opposite shores and fortress, it is the Istanbul of that period. These sections, comprising 240 verses in the *Safânâme*, describe Anatolia and Rumeli Fortress and their surroundings. Along with a description of the region, the beauty, characteristics and entertainment of those places are mentioned, as well as the measures taken in the Bosphorus, which are of great importance for the security of Istanbul. Thus, the fortresses, security measures, waterfront mansions, vineyards, gardens, trees, fruits, and entertainment of Anatolia and Rumeli Fortress and its surroundings in the 18th century are described.*

Keywords: Subhizâde Feyzî, *Safânâme*, Anatolia Fortress, Rumeli Fortress, Bosphorus

Giriş

18. yüzyıl şairlerinden Subhizâde Feyzî, divan ve özellikle hamse sahibi olarak öne çıkar. Hamseler genel olarak beş mesneviden oluşan eserler olsa da Feyzî'nin dört mesnevisi vardır ve hamseye koyduğu beşinci eser *Divan*'ıdır. Feyzî'nin sanat bakımından güçlü bir şair olduğu söylenemez:

“Feyzî, sanat gücü olarak döneminin orta halli bir şairidir. Klasik hamse konularının dışında yazdığı dört mesnevinin de önemli bir sanat değerini taşıdığını söylemek güçtür; ama hamse sahibi sayılı şairlerden olması bakımından önemlidir. Feyzî, hamsesindeki Heft-Seyyâre adlı mesnevi hariç Mir'ât-ı Süretnümâ (Mir'ât-ı Âlemnümâ), Safânâme ve Aşk-nâme adlı diğer üç mesnevisinin birçok bölümünde Atâyî'nin Sâkinâme'sini taklit eder” (Arslan, 2008, s. 93-94).

Bu çalışmaya konu olan *Safânâme*; Allah'ın birliği ve yüceliğini anlatan Tevhid'le başlayıp Peygamber'in övüldüğü Na't, Mi'râc hadisesini anlatan Mi'râc, dört halifenin övüldüğü Medh-i Çâr-yâr ve eserin yazılma gerekçesinin anlatıldığı Sebeb-i Telif-i Manzûme başlıklarıyla devam eder (b.1-265). Mesnevinin ana hikâye konusu ise ilkbaharın vasıfları ve güzelliklerinin anlatıldığı Sıfat-ı Nev-bahâr başlığı ile başlar (b.266-335). Daha sonra Tavsîf-i Hisâr-ı Anatolî başlığıyla 336'dan 455. beyte kadar Anadolu Hisarı ve çevresi; ardından Tavsîf-i Hisâr-ı Rûmilî başlığıyla 456'dan 575. beyte kadar Rumeli Hisarı ve çevresi tasvir edilir. Ardından gelen başlıklar ise klasik sâkinâme konularıyla ilgilidir. Eser, Hâtîme-i Manzûme bölümüyle de son bulur.

Feyzî'nin *Safânâme*'si, Nev'izâde Atâyî'nin *Sâkinâme* adlı eserinin etkisinde olduğu açıktır. Dolayısıyla Feyzî'nin eserinden örnekler verilirken bazen Atâyî'den de tamamlayıcı, pekiştirici örnekler verilecektir. Çünkü büyük benzerlik gösteren beyitlerin sayısı oldukça fazladır. Fakat bu iki eser arasında bazı farklılıklar da görülür. Örneğin; Atâyî, Anadolu ve Rumeli Hisarı ile çevrelerini birlikte veya karşılaştırmalı olarak iç içe anlatırken Feyzî, her iki hisarı farklı başlıklar altında ayrı ayrı ele alır ve karşılaştırmalar bölüm sonunda yapılır. Bu açıdan bakıldığında Feyzî'nin tasvirleri belli bir düzen arz eder. Ayrıca Atâyî, iki hisar ve çevresi dâhil öncelikle Boğaziçi'ni ve oralardaki güzellikleri, eğlenceleri genel olarak anlatırken Feyzî, girişlerde öncelikle hisarlara ve çevresine odaklanır. Dolayısıyla bu bölgeler için Feyzî'nin verdiği bilgiler daha detaylıdır ve zikrettiği yer adları daha fazladır. Dil ve üslup açısından ise Atâyî süslü, sanatlı ve tekrardan uzak bir dil kullanır. Hatta Atâyî'nin sanat gayesi bazen tasvirlerin önüne geçer. Feyzî ise sanattan uzak sade bir dil kullanırken bazen benzer ifadelere sahip beyitleri peş peşe veya farklı yerlerde tekrarlayarak hataya düşer. Fakat Atâyî ve Feyzî'nin söz konusu eserleri, 17 ve 18. yüzyıl İstanbul'unun bu bölgeleri için detaylı bilgi vermesi açısından önemlidir.

Osmanlıda klasik şairlerin çoğunun yaşadığı veya yaşamak istediği bir şehir olan İstanbul; güzelleri, güzellikleri ve eğlenceleri ile şiire sıkça konu olur. Bu anlamda özellikle Galata öne çıkar. Galata; daha çok meyhaneleri, kulesi, surları, gemicileri ve Hristiyan güzelleri ile söz konusu edilir ve şiirlerinde bu semti zikreden şairler için nadide bir semt olup İstanbul'un güzel yüzlerinden birisidir (Tanrıbuyurdu, 2017, s. 23).

Bu çalışmada değinilecek Anadolu ile Rumeli Hisarı ve çevreleri de yerleşime açıldıktan bir zaman sonra sosyal hayat ve eğlenceleri itibarıyla şiire konu olan diğer bölgelerdir. Atâyî ve Feyzî'nin söz konusu sâkinâmelerinde bu iki hisar ve hisarlara yakın Boğaziçi semtleri tasvir edilirken oralarda gerçekleşen gezi ve eğlencelere de değinilir.

Osmanlının İstanbul'u fethinden sonra Boğaziçi bölgelerinde gelişen imar faaliyetleri neticesinde oraların da şiire konu olacak kadar güzelleştiği ve Galata gibi eğlenceye uygun hale geldiği anlaşılır. Yine 18. yüzyılda "sâhîlnâme" türünde örnekler ortaya çıkması aslında İstanbul eğlence hayatının Galata tekeline yavaş yavaş çıktığına işaret eder:

"İlk defa bu dönemde yazılan sâhîlnâmeler, Boğaziçi'nin iki yakasında bulunan ve kıyıda iskelesi olan beldelerin çeşitli yönleriyle ele alındığı eserlerdir. Bu türün ilk örneği Mustafa Fennî tarafından verilir. Mesnevi şeklinde, 63 beyitten oluşan Sâhîl-nâme'nin her beytinde bir semt tasvir edilir. Galata'dan başlanarak Rumeli sahilleri ve Anadolu Hisarı'ndan Fenerbahçe'ye doğru olan 63 sahil semtine ve bu semtlerin tarihî özelliklerinin yanı sıra daha çok gezi ve eğlence yönlerine değinilir. Devrinde oldukça beğenilen bu tür, daha sonra başka şairler tarafından da kaleme alınır" (Kartal, 2011, s. 224).

Fennî'ye 65 beyitlik kaside şekliyle bir nazire yazan İzzet Efendi de 12-61. beyitler arasında, Boğaziçi'nin iki yakasında 65 semt adını zikreder. 18. yüzyıl şairlerinden Rûhî'nin 350 beyitlik *İstanbulnâme* mesnevisinde de şehrin yerleşim yerleri ve önemli yapıları hakkında bilgi verilir (Kartal, 2011, s. 224 ve Öztoprak, 2004, s. 118). Yine bu yüzyılda Derviş Hilmi Dede'nin *Sâhîlnâme*'si de Fennî ve İzzet Efendi'ninkiyle benzerlik gösterir ve her beyitte bir yer olmak üzere 62 beyitte Boğaziçi'nin iki yakasını anlatılır (Kaplan, 2015, s. 152). Bursalı Mü'minzâde Ahmed Hasîb'in *Sâhîlnâme*'si ise 96 beyitten oluşur ve Boğaziçi'ndeki beldelerden macera nitelikli hikâyelerle bahseder (Kaplan, 2023, s. 1662-63). Sâhîlnâme türündeki bu eserlerin bazı beyitleri Anadolu ile Rumeli Hisarı çevresiyle ilgilidir ve bu beyitlerin bazılarında anlatılanlar, Atâyî ve Feyzî'nin sâkinâmelerdeki anlatımıyla paralellik gösterir. Böylece İstanbul'un Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle merkez olan surların dışına taşan yerleşimle birlikte edebiyat da surların, sarayların, Galata'nın dışına taşmış olur. Bu taşkınlığın ilk örneklerinden biri Atâyî ile dile gelirken sonraki yüzyılda da Feyzî tarafından onun taklidi yapılır.

Çalışmamıza konu olup Anadolu ve Rumeli Hisarı ile çevresinin tasvir edildiği Feyzî'nin 1000 beyitlik *Safânâme* adlı mesnevisi, daha önce belirtildiği gibi sâkinâme türündedir. Sâkinâmeler; içkiyi, içki meclisini, sâkiyi, meclis adâp ve ortamını, oradaki eğlenceleri ve nimetleri anlatan eserlerdir. Bu eserler bazen gerçek anlamda içki ve içki meclisini anlatırken bazen de mecazî manada tasavvufî mahiyettedir. Sâkinâmeler ağırlıklı olarak mesnevi şeklinde yazılsa da terkîb-i bend, terci'-i bend, kaside gibi nazım şekliyle olanlar da vardır (Arslan, 2003, s. 16). Aşk ve şarap, klasik Türk şiirinin başlıca konularından biri olup hemen her şair tarafından hakîkî veya mecazî manada sıkça işlenir. Dolayısıyla klasik edebiyatın ilk evrelerinden sonlarına kadar bu türün varlığına rastlanır:

“Türk edebiyatında “Sâkinâme” adı altında ilk örnek, 14. yüzyıl şairlerinden Harizmi'nin Mahabbetnâme adlı mesnevisidir. Eserin bölüm sonlarında ikişer beyitle sâkiye sesleniş vardır. Alî Şîr Nevâyî'nin Fevâ'idü'l-Kiber adlı dördüncü divanında yer alan ve Sâkinâme başlığını taşıyan 459 beyitlik uzun manzûme ise Türk edebiyatında müstakil sâkinâmelere doğru gidişte ilk önemli eserdir. 16. yüzyılda Edirneli Revânî'nin 694 beyitlik İşretnâme'si ise orijinal olup şekil ve muhteva açısından mükemmel kabul edilip bu alanda yazan birçok şair için model kabul edilir. Safânâme, Aşknâme, Sahbânâme, İşretnâme gibi adlarla da karşımıza çıkan sâkinâmelerden Türk edebiyatında yaklaşık 60 tane tespit edilirken bunların en hacimli 2008 beyitle Aynî'nin Sâkinâme'sidir” (Arslan, 2003, s. 32-33).

Bu açıdan bakıldığında Feyzî'nin 1000 beyitlik sâkinâmesi de türün örneklerine göre hacimli eserlerden kabul edilir. Eser, her ne kadar Atâyî'nin Sâkinâme'sinin büyük oranda taklidi kabul edilse de önceden belirtildiği gibi kendi döneminde İstanbul'un bu bölgelerini detaylı anlatan nadir eserlerden olduğu için önem arz eder. Çünkü bu bölgeler, daha sonra değinileceği gibi Osmanlının İstanbul'daki ilk yerleşim bölgeleri arasında anılırken hisarlar da dönemin göz alıcı yapıları arasında ve şehrin fethi için atılan en önemli adımlardan kabul edilir.

Atâyî ve Feyzî'nin eserlerinde söz konusu bölüm her ne kadar “hisarların tasviri” diye adlandırılrsa da tasvir, ağırlıklı olarak Boğaziçi bölgesinin hisar noktalarına yakın yerler ve Anadolu ile Rumeli Kavağı'na, yani Karadeniz'e kadar olan alanla ilgilidir:

“İstanbul Boğazı'nın iki yakasına yayılmış yerleşim bölgesi Boğaziçi diye adlandırılır. Bu bölge, Beşiktaş-Üsküdar hattından başlayıp kuzeye doğru kıyı boyunca devam edip Anadolu ve Rumeli Feneri'nde son bulan yerin adıdır. Yaklaşık 30 kilometre uzunluğa sahip olan Boğaziçi, 285-300 bin hektarlık çevreyi kaplar. İki kıynın birbirine en fazla yaklaştığı yerlerden olan Rumeli ve Anadolu Hisarı kıyıları arasındaki uzaklık 698 metredir. Karadeniz girişinde 3600 metre olan bu iki kıyı arasındaki mesafe, Marmara girişinde ise 1675 metredir. Boğaz'ın ortalama derinliği 60 metre civarındadır. Kıyılarda genellikle düz alanlar bulunmaz. Yer yer kayalıklar ve uçurumlar mevcuttur. Dolayısıyla tarihî dönemlerde, kıyı boyunca ulaşım daha çok deniz yolu ile sağlanırdı” (Özçelik, 2021, s. 421).

Boğaziçi'nin en dar noktası kabul edilip kurulan Anadolu ve Rumeli Hisarı ile çevresini Türk tarihi açısından önemli kılan bir diğer nokta ise Boğaz'ın her iki yakasının ilk Türk yerleşimleri arasında anılmasıdır. “Boğaz bölgesinin ilk yerleşim izleri M.Ö. üçüncü bin yıl başlarına kadar gider. Bizans dönemine kadar iki yakada bulunan çukur vadilerde birkaç yerleşim birimi kurulur. Helenlerin Karadeniz'e yerleşip koloniler kurmaya başlamalarıyla Boğaziçi'nin önemi artar. M.Ö. 660/659'da Bizantium şehrinin kurulması, bölgenin stratejik önemini daha da artırır” (Özçelik, 2021, s. 421). Türklerin bu bölgeye ilk gelişi, bilindiği kadarıyla 626'daki Avar kuşatması olsa da bu kuşatma başarısız olur. Fakat Türkler, yaklaşık dört asır sonra, Anadolu Selçukluları döneminde bölgedeki ilk hâkimiyeti sağlar:

“Anadolu Hisarı’nın da içinde bulunduğu saha, 1078’de Anadolu Selçukluları tarafından fethedilip İstanbul Boğazı’na ulaşılır ve bir dönem bu bölgeye hâkim olunur. Osmanlılar ise 1302’den itibaren Körfez bölgesine kadar gelir. 1329’da Orhan Bey döneminde Pelekanon Savaşı’nın kazanılmasıyla Üsküdar bölgesi Türklerin eline geçer. Anadolu Hisarı bölgesi de bu tarihten sonra İstanbul’da Türklerin kurduğu çok sayıda yerleşim bölgelerinden biri olur. Hisar bölgesine yerleşim de hisarın yapılmasıyla başlar ve bir garnizon yerleşkesi özelliğini taşır” (Şahin, 2021, s. 644 ve 646).

Yıldırım Bayezid, Boğaz’ı kontrol etmek için 14. yüzyılın sonlarında Anadolu Hisarı’nı yaptırtırken 15. yüzyılın ortalarında da İstanbul’u fethedip Fâtih sıfatını alan II. Mehmed de şehrin fethinden önce atasının hisarına nazır ile nazir olan Rumeli Hisarı’nı yaptırtır. Boğaz’ın en dar noktası kabul edilen yerde karşılıklı iki hisar yaptırtarak bölgeyi kontrol altına alan Osmanlılar, böylece şehrin tamamen fethedilmesinden sonra Boğaz’ın Avrupa yakasına da kalıcı olarak yerleşmeye başlar:

“İstanbul’un jeopolitik önemi nedeniyle daima saldırı tehdidi altında olmasından ötürü Bizans dönemindeki Boğaziçi bölgesi, yerleşim için pek cazip görülmemiştir. Eldeki kısıtlı bilgilere göre bölgede sadece dinî yapılar ve stratejik noktalardaki askerî yapılar vardı. Fâtih’in İstanbul’u fethinden sonra bölge, savunma amaçlı yapılar dışında yerleşime de açılır ve Boğaz hattında Salıpazarı, Fındıklı, Kabataş, Beşiktaş, Rumeli Hisarı, Baltalimanı, Kefeliköy, Büyükdere gibi yeni yerleşim yerleri ortaya çıkmıştır. 15. yüzyılın Boğaziçi yerleşimi genellikle tarım ve balıkçılıkla geçinen köylerden, saray mensuplarının yazlık, günübirlik kullanımları için yaptırdıkları köşkler ve has bahçelerden oluşmaktaydı. Buradaki yerleşim birimleri birbirinden kopuktu ve ulaşım denizden sağlanırdı, denilebilir” (Özçelik, 2021, s. 422-23).

Yukarıda aktarılan bilgilerden Boğaziçi bölgesindeki karşılıklı bu iki yakının yerleşime açılıp gelişmesinde hisarların büyük payı olduğu anlaşılır. Şiir örneklerinden de anlaşılacağı üzere bölgede süslü yalıların, köşkerin, bahçelerin, karşılıklı iki hisarın, türlü etkinlik ve eğlencelerin varlığı, zaman geçtikçe bölgeyi daha cazip hale getirir. Dolayısıyla 17. yüzyıldan itibaren bu bölgeler de Galata gibi şiire konu olmaya başlar.

Safânâme’de Anadolu Hisarı ve Çevresi

Osmanlı’nın Boğaziçi’ndeki ilk önemli yerleşim birimlerinden olan Anadolu Hisarı’nın eski adı ve yapılış tarihiyle ilgili farklı görüşler vardır. “Tarihçi Âşıkpaşazâde ve Neşri’de Güzelce Hisar olarak geçer; ama Taeschner’in yayınladığı Neşri nüshasında Gözlüce Hisar olarak kayıtlıdır. Hisarın yapılış amacının Boğaz’ı gözlemek olduğu düşünülürse Gözlüce Hisar daha inandırıcı gelir. Fâtih döneminde Tursun Bey burayı Yeni veya Yenice Hisar, Hoca Sâdeddin ise Akçe Hisar olarak tanıtır. Batılılar ise Pierre Gylles’in 16. yüzyılda İstanbul’a geliştinden itibaren bu yapıya Yeni Hisar’ın tercümesi olan Neo-Castrum adını verir. Hisarın yapılış tarihi olarak Âşıkpaşazâde 1390-91’i, Nişancı Mehmed Paşa ise 1394-95’i gösterir” (Eyice, 1991, s. 147). Hisarın yapılmasıyla gelişen olayları aktaran Âşıkpaşazâde, süreci şöyle anlatır:

“Kocaeli’nden büyük orduyla çıkan Bayezid, Şile Hisarı’nı almak Yahşi Bey’i gönderirken kendi de Yoros (Beykoz)’tan geçti. Boğazkesen’in üst yanında Güzelce

Hisar'ı yaptırtıp içine asker koydu ve Bizans imparatoruna haber göndererek teslim olmasını, yoksa üzerine geleceğini söyler. İmparator, Bayezid'e elçi aracılığıyla hediyeler gönderir. Ali Paşa'nın teşvikiyle Bizans'ın haraç vermesi ve İstanbul'da Müslüman mahallesinin kurulup kendi kadıları tarafından yargılanmaları karşılığında sulh olur. Bunun üzerine Bayezid, Tarakçı (Taraklı) ve Göynük Hisar'ı halkını İstanbul'a getirdiyse de Timur olayı dolayısıyla Bayezid doğuya yönelince bu halk da buralardan sürülür" (2021, s. 79-80).

Bayezid, bu hisarı yaptırtırken Boğaz'ın dar noktası olmasının yanı sıra hisar alanının doğal bir savunma alanına sahip oluşuna da dikkat etmiş olmalıdır. Çünkü hisarın hem bir sırta yapılmış olması hem de yanında Göksu'nun bulunması ona doğal bir savunma avantajı sağlar. "İstanbul'un Anadolu yakasını kontrol altına alan Bayezid, hisar için "köprübaşı" olarak boğazın bilinen en dar yerini seçer. Yerin Göksu Deresi'nin ağız ve boğazla sınırlanan kayalık alan olması nedeniyle Göksu tarafından yapılacak akınları engellediği gibi Rumeli'ye yapılacak bir akını da destekleyebilirdi" (Eyice, 1991, s. 147). O dönemlerde İstanbul'un batısını zaten almış olan Osmanlı, böylece doğudan da İstanbul'un Avrupa yakasına tehdit oluşturacak en yakın yapıyı inşa etmişti. İstanbul fatihi II. Mehmed de yaklaşık 60 yıl sonra atası Bayezid'in yaptırdığı hisara karşı Rumeli Hisarı'nı yaptırtırken Anadolu Hisarı'nı da değişikliğe uğratar ve güçlendirir:

"Anadolu Hisarı, ilk yapıldığında dört köşe bir baş kule ve bunu saran bir set duvardan ibaretti. Fâtih, 1452'de Rumeli Hisarı'nı yaptırtırken Anadolu Hisarı'nın kıyı tarafında etrafını saran dört kuleli bir hisarpeçe (kaleyi savunma duvarı) yaptırtarak kaleyi daha da güçlendirip taaruz kalesi haline getirmiştir. Hisarpeçenin arkasına yerleştirilen toplar su hizasından atış yaparak gemilere zarar verebiliyordu. Hisardaki namazgâhın yine bu dönemde yapıldığı söylene de bunun 17. yüzyıldan önce yapılmış olamayacağı iddiası da vardır. İstanbul'un fethinden sonra ise Anadolu Hisarı esas görevini yitirmiştir. 17 ve 18. yüzyıllarda Karadeniz tarafından yapılan akınların durdurulmasında bazı faydaları olmuşsa da Boğaziçi'nin yukarı kısımlarına yapılan mevzilerle önemini kaybetmiş ve bu dönemlerde kale hapsi alanlar için hapishane olarak kullanılmıştır" (Eyice, 1991, s. 148).

Fakat 17 ve 18. yüzyıldan gösterilecek örnekler, hisarın çevresinde sosyal hayat ve eğlencelerin devam ettiğine işaret eder.

Subhizâde Feyzî, *Safânâme*'de "Tavsîf-i Hisâr-ı Anatolî" başlığıyla başladığı hisarların tasviri bölümünde, Anadolu Hisarı ve çevresinde öne çıkan konuları genel olarak hisarın kendisi, etraftaki yapılar, semtler (özellikle Göksu) ve buralarda öne çıkan özellikleridir. Feyzî; bu bölüme, Anadolu Hisarı'nın bulunduğu yerin güzel ve insana rahatlık, keyif veren süslü bir eğlence yeri olduğu vurgusuyla başlar:

"Oldı Hisâr-ı Anatolî güzel

Cây-ı safâ-güster-i zibâ-mahal

Cân u dile olmada hâlet-fezâ

Zevk ü safâ ile letâfet-nümâ” b.336-37 (Arslan, 2008)

Şair, ayrıca oranın çekiciliğini arttıran ve kuşlara yuva olan çok sayıda bağ, bostan olduğunu, bahçelerinin ise sevinç arttıran güzellikte olduğunu söyler (b.338-39). Ardından hisarla ilgili bilgiler aktaran şair, kalenin önünde çok sayıda top bulunduğunu; namazgâhının da yine rahatlatıcı ve neşe verici bir yer, çeşmelerinin de temiz su kaynağı olduğunu; duvar dibindeki topların önünün ise sefa yeri olduğunu söyler:

*“Pîş-geh-i kal’ada var niçe top
Her biri ejder-kûş idi kal’a-kûp*

*Ya’ni namâz-gâh-ı safâ-güsteri
Oldı tarab-gâh-ı safâ-perveri*

*Çeşmeleri menba’-ı âb-ı zülâl
Şevk bulurdu niçe sâhib-melâl*

*Toplar öni cây-ı safa-gâh olur
Feyz-resân-ı dil-i âgâh olur”* b.341-44

Şairin belirttiğine göre hisarın ön tarafında, deniz kenarında, sahil yolu tarzında bir alan vardır ve burası da rahatlama yerleri arasında sayılır. Nitekim şair de bu rahatlama ve eğlence yerinin sahil olduğunu söyler (b.360). Şairin bahsettiği namazgâh ise daha önce belirtildiği gibi Fâtih’in Rumeli Hisarı’nı yaptıırken Anadolu Hisarı ve çevresine yapılan eklemelerden olduğu iddia edilen namazgâhtır (Eyice, 1991, s. 148). Hisarın çevresindeki diğer yapılara da değinen şair, etraftaki yalı ve köşkleri anlatır. 17. yüzyılda Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*’de hisarın etrafında 1080 hane olup büyük saray ve yalıların varlığından bahsederken bunlardan bazılarının adını da zikreder (Kahraman ve Dağlı, 2008, s. 427). Sonraki asırda Feyzî de deniz kenarında sayısız yalının bulunduğunu ve insana rahatlık veren, eğlenceye coşku katan köşkerin varlığını aktarır:

*“Sâhil-i deryâda yalı bî-şümâr
Kasr-ı safâ-bahşı olup âşikâr*

*Kasr-ı safâ-güsteri cây-ı safâ
Ehl-i dile zevk-fezâ dâ’imâ”* b.358-59

Bu yapıların yanı sıra Anadolu Hisarı çevresine değinen beyitlerin ön plana çıkardığı yer Göksu’dur. Hisarın yanında denize dökülen bu dere, daha önce belirtildiği gibi o dönemde hisara doğal bir savunma avantajı sağlar. Atâyî de *Sâkinâme*’de bu duruma

değirir ve şöyle der: “Yanında anun Göksuda tığı var / Bunun arkasında siper kûhsâr” (Kuzubaş, 2009, s. 149). Fakat Göksu, bu özelliğinden ziyade daha çok güzellikleri, yeşillikleri ve eğlence alanı olması dolayısıyla şiire konu olur. Üstelik o dönemlerde de Göksu’da sandal gezilerinin yapıldığı düşünülürse bölgenin cazibesi daha iyi anlaşılır:

“Esasında bir askerî garnizon yerleşkesi olan Anadolu Hisarı ve çevresi, fetihten sonra askerî önemini yitirse de gelişmeye devam etmiştir. Çünkü hisarın yanındaki Göksu ve Küçüksu’nun taşıdığı alüvyonlar o bölgede ziraî açıdan verimli bir ova oluşmasını sağlamıştır. 17. yüzyıldan sonra sayfiye özelliği kazanmaya başlayan Anadolu Hisarı, Göksu ve Küçüksu mesireleriyle zaman içinde İstanbul’un en rağbet edilen yerlerinden biri olmuştur. Kıyından 1,5 km kadar içeriye gidilebilen sandal gezileriyle ünlenmiş Göksu Deresi ile Mesiresi ve Küçüksu Mesiresi 18 ile 19. yüzyıl İstanbul’unun en önemli gezi ve eğlence merkezlerinden olup bu özelliğini 20. yüzyıl başlarına kadar korumuştur” (Şahin, 2020, s. 649-50).

Evliyâ Çelebi de Göksu Deresi’ni Âlem Dağı’ndan akan hayat suyu diye tanımlar ve iki tarafının uzun ağaçlarla süslenmiş bağlardan oluşup âşıkların yeşillikler içinde gezi köylerine seyirlik ve eğlenceli kayak turları yaptığını, her ağacın gölgesinde keyif yaptığını söyler” (Kahraman ve Dağlı, 2008, s. 427). Yine 17. yüzyıldan Nev’izâde Atâyî, verilen bu bilgiler doğrultusunda Göksu kenarının şahlara layık olduğunu, suyun kenarında çiçekler ve uzun ağaçlar ile yeşil sofaların bulunduğunu ve çok sayıda sandalın geziler yaptığını uzunca anlatır (Kuzubaş, 2009, s. 153-55). Üstelik 18. yüzyılda, Feyzî’yle çağdaş şairlerden olan Nedîm’in aşağıdaki beyitlerinden anlaşılacağı üzere Lale Devri’nde dönemin padişahı III. Ahmed ve sadrazam Damat İbrahim Paşa öncülüğünde İstanbul’un her tarafı gibi buralar da yeniden düzenlenir:

“Sitanbulun hele her cânibin reşk-i behişt etdi

Bu da ‘vâya delîl olur mu Sa ‘d-âbâddan a ‘lâ

Çubuklu Göksu sâir gûşe gûşe müntezipler hep

Zamân-ı devletinde oldu her biri cihân-pîrâ” k.8-7,8 (Macit, 2017)

Dolayısıyla eğlence ve İstanbul şairi olarak anılan Nedîm de Göksu’ya kayıtsız kalmaz ve bir şiirinde belirttiği üzere kendisi de yukarıda sözü edilen işretli aşk gezilerine dâhil olur:

“Ey şûh Nedîmâ ile bir seyrin işitdik

Tenhâca varup Göksuya işret var içinde” g.143-5

Feyzî, Safânâme’de Göksu tasvirine 13 beyit ayırır ve genel olarak yukarıdakilere benzer bilgiler aktarır. Şair, Göksu mesire alanının insana neşe, keyif verdiğini ve orada, sabaha kadar hoş ötüşlü kuşların bulunduğunu söyler (b.362-63). Ardından Göksu içlerini anlatan şair, buralarda çok sayıda uzun selvi ağacı ve yemyeşil sofaların bulunduğunu, her tarafın gül bahçesine benzediğini ve meyve ile nar çiçeğinin bol olduğunu söyler

(b.364-74). Şair, ayrıca Göksu'nun üzerinde bir köprünün ve çok sayıda değirmenin varlığından bahseder:

“Var idi bir cisr-i letâfet-eser

Her tarafı râh-ı safâya memer” b.369

“Şevk-fezâ niçe degirmânı var

Âb-ı musaffâ ile devrânı var” b.373

Feyzî'nin bahsettiği ve iki tarafının da neşe kaynağı olduğunu söylediği bu güzel köprü, Evliyâ Çelebi'nin bildirdiğine göre o dönemlerde ahşaptır (Kahraman ve Dağlı, 2008, s. 427). Şairin bahsettiği çok sayıdaki değirmen ise 17. yüzyılda da Göksu'da bulunur ve burada üretilen unun bir kısmının Unkapanı'na taşınıp depolarda saklandığı, bir kısmının da Tekirdağ, Bandırma ve Yalova'ya gönderildiği bilinir (Şahin, 2020: 649). Göksu'nun tasvir edilen yeşillikleri içinde, suyun kenarındaki bu değirmenler de şairin bildirdiğine göre gidenlerin ayrıca neşesini artırır.

Feyzî, *Safânâme*'de Göksu'nun yanı sıra Kanlıca, Çubuklu, İncirli, Sultan Bahçesi, Beykoz, Serviburnu, Akbaba, Yuşa Kabri Tepesi ve Anadolu Kavağı'nın adını zikreder (b.420-44). Şairin bu yerler arasında övgü ve betimlemeleriyle öne çıkardığı yerler ise Beykoz, Serviburnu, Akbaba, Yuşa Kabri ve Kavak'tır. Yüzeysel olarak anlatılan yerler için genellikle “dil-keş mahal, zibâ makâm, feyz-nâk, bî-bedel, ferâh-güster” gibi bölüm boyunca karşılaşılan kalıp ifadeler kullanılır ve bu kalıplar bazen peş peşe birçok beyitte tekrarlanır (bu durum, Feyzî'nin taklitçiliğinin yanı sıra sanatının zayıf olduğu eleştirilerinin bariz bir örneği olarak göze çarpar). Şairin önem atfettiği yerler ise genel olarak gülleri, bülbülleri, ağaçları ve bahçeleri ile öne çıkar. Şair, Kavak'ın güllerini, gül bahçelerini överek nar çiçeği ile meyvesinin hayli fazla olduğunu söylerken oradaki kale hakkında da bilgi verir ve yüksekte bulunan kalenin iyi korunduğunu, dayanıklı ve sağlam olduğunu, toplarının da hazır bulunduğunu belirtir (b.441-45).

Anadolu Hisarı'nın çevresiyle ilgili tasvirlerde dikkat çeken ve daha önce değinilen orada bulunan bağlar, bahçeler, ağaçlar, çiçekler, yeşilliklerdir. Hem Atâyî hem Feyzî'nin söz konusu eserinde sıklıkla bu konuya değinilir. Göksu ve Küçüksu'nun taşıdığı alüvyonların o bölgede verimli bir ova oluşturması (Şahin, 2020, s. 649) ve dere kenarında tasvir edilen yeşillik ile ağaçlar dolayısıyla bu durum öne çıkmış görünür. Feyzî, Anadolu Hisarı bölgesini tasvir ettiği bölümün hemen başında, orada bağ ve bostanların çok; bahçelerinin de rahatlatıcı, gönül açıcı, neşe artırıcı olduğunu söyler:

“Bâg ile bustâmı anın râygân

İtmede murgân-ı cihân âşiyân

Bâğçeleri zevk-fezâ olmada

Cân u dile şevk-nümâ olmada” b.338-39

Ayrıca Göksu kenarında sayısız selvi ağacı ve yemyeşil sofaların varlığından (b.365-67) bahseden şair hem Anadolu hem Rumeli Hisarı bölgesi için üzüm, kiraz ve nar çiçeği meyvesinin varlığından söz eder. Feyzî'nin yanı sıra Atâyî'nin *Sâkinâme*'si ve İzzet Efendi'nin *Sâhîlnâme*'sine bakılırsa hisarların çevrelerinde kiraz biraz daha öne çıkar. Çünkü önceki asırda Atâyî de Anadolu Hisarı çevresinde çok meyve bulunduğunu söyler. Fakat daha öncesinde Rumeli Hisarı çevresindeki kirazların sevgilinin dudağı gibi tatlı olduğunu ve havasının cana can kattığını belirtir (b.573-74) ve neticede her iki tarafın havasının, suyunun, kirazının denk olduğunu söyler:

“Kirâs ile âb u hevâ müşterek

Hemân ikisi bir tutulmak gerek” b.628

Rumeli Hisarı bölümünde görüleceği üzere İzzet Efendi'nin *Sâhîlnâme*'sinde hisar bölgesinin kiraz ve nar çiçeğiyle öne çıkar (Öztoprak, 2004, s. 142). *Sâhîlnâmelerin* de her semtin belirgin özelliğini tasvir etmesi ve Atâyî'nin iki tarafın kirazının aynı güzellikte olduğunu belirtmesi düşünülürse ve Feyzî'nin de bunları destekleyecek söylemlerde bulunmasından hareketle o dönemin Anadolu Hisarı çevresinin yaygın meyvesinin kiraz olduğu anlaşılır. Ayrıca Feyzî her ne kadar eserinde Atâyî'yi taklit etmiş olsa da sonuçta İstanbul'da doğmuş bir şairdir (Arslan, 2008, s. 89) ve taklide rağmen tasvire dayalı söylemlerini büyük ihtimalle gözlemlemiş olmalıdır. Diğer bir deyişle taklidin tasvir kısmında bir asır boyunca süren ya da gelişen sosyal ve çevresel benzerlik de göz önüne alınmalıdır. Feyzî de önce Anadolu Hisarı çevresinde, tadı unutulmayacak nar çiçeği meyvesinin bulunduğunu söyler:

“Mîve-i gülnârın olur kesreti

Niçe ferâmûş olunur lezzeti” b.345

Ardından Anadolu Hisarı çevresindeki kirazın yakut tanesi gibi kıymetli ve ay yüzlü sevgilinin dudağı gibi (tatlı) olduğunu söyler:

“Oldı kirası leb-i meh-tal'atân

Dane-i yâkût müfferih hemân” b. 346

Şairlerin betimlediği yeşille dolu bu gezi ve mesire alanlarının yanı sıra hisar bölgesinin bulunduğu yerde Göksu ve boğazın yanında hisar, yalı ve köşk gibi döneme göre görkemli yapıların varlığı, o bölgelerin dönem İstanbul'u için eşsiz bir eğlence alanı olduğu fikrini verir. Dolayısıyla hem Atâyî hem Feyzî'nin söz konusu eserlerinde hisarların çevresindeki eğlencelere de geniş yer verilir. Önceki yüzyılda Atâyî de tek başına veya alaylar halinde güzellerin kayık gezilerinden bahsederken orada nağmelerin de yükseldiğini bildirir (b.589-91). 18. yılda ise Feyzî, Anadolu Hisarı çevresindeki eğlenceleri anlatırken zennelerin kayık gezilerinden, etrafta gezinti yapan çok sayıda ay yüzlünün varlığından ve tıpkı Atâyî gibi nağmelerin göğe yükseldiğinden söz eder:

“Zenneler itmekde kayıkla güzâr
Şâhid-i zevk olmadadur der-kenâr

Dâ'ire ber-kef niçe meh-tal'atân
Geşt ü güzâr itmededür râygân

Çerha da peyveste olur nagmeler
Ya'ni sımâh-ı dil olur pür-eser” b.385-87

Feyzî'nin aktarmaya değer gördüğü ve hisarların çevresine güzellik kattığını düşündüğü bir diğer görsel şölen de havaî fişeklerdir. Feyzî'nin anlattıklarından bu fişeklerin karanlıkta Boğaz'ın hisar bölgesini kontrol etmek için ateşlendiği anlaşılır ve şair, Rumeli Hisarı'nı anlatırken bu ateşlemelerin oradan da yapıldığını aktarır. Üstelik şairin aktardıklarından bu fişeklerin bir kısmının havaya doğru atılıp Boğaz'ı geniş açıdan aydınlattığı, bir kısmının da deniz yüzeyini kontrol ettiği anlaşılır. Çünkü şair, aşağıdaki beyitlerde “geceleri yer yer atılan fişeklerin deniz yüzeyini aydınlattığını ve ayrıca bazen görünür bazen görünmez olan denizci fişeklerinin de atıldığını söyler:

“Gice fişekler atılır câ-be-câ
Rûy-ı bahir âteş olur gûyiyâ

Bahrî fişekler dahi súzân olur
Gâh 'ayân gâhice pinhân olur

Mâhi-i deryâ gibi olur nihân
Rûy-ı bahirde gehi âteş-feşân” b.406-408

Atâyî'nin değinmediği, ama Feyzî'nin bu konuda aktardıklarından 18. yüzyılda, Anadolu ve Rumeli Hisarı'nın boğaz bölgesinin geceleri de iyi korunduğu sonucu çıkar (şairin aynı konuya hem Rumeli Hisarı'nın tasvirinde değinmesi hem de o tasvirin yukarıdakini destekleyip detaylandırması dolayısıyla bu konuya daha sonra tekrar değinilecektir). Fakat şairin eserinde, güvenlik önlemleriyle ilgili önemli detaylar bulunsa da o daha çok bu uygulamanın çevreye kattığı görsel güzelliği sanata yansıtma gayesindedir. Çünkü şair, başka bir beyitte, havaî fişekler ile zemin ve zamanın daha güzelleştiğini söyler:

“Ya'ni hevâyî fişek ile cihân
Hûb-nümâ idi zemîn ü zamân” b.410

Feyzi'nin *Safânâme*'sinde (Atâyî'nin *Sâkînâme*'si ve adı geçen sâhîlânâmeler de göz önünde bulundurularak), 18. yüzyılda, Anadolu Hisarı ve çevresinin edebî eserlere yansıyan özellikler genel olarak bu hususlardır denilebilir. Anadolu Hisarı'nın varlığı, yanında Göksu ve karşısında Boğaz'ın sağladığı olanaklar, çevrede bulunan köşk ve yalılar, gezinen sandal ve güzeller, nağmeler, bağlar, bahçeler bu alanı cazip kılmış ve edebiyata da konu yapar. Üstelik boğazın bu dar noktasında karşı tarafta da benzer özelliklerin, güzelliklerin bulunması bölgeyi daha cazip kılar.

Safânâme'de Rumeli Hisarı ve Çevresi

Rumeli Hisarı, Anadolu Hisarı'nın karşısında, İstanbul'un fethinden bir yıl önce Boğaz'ı her iki yakadan tamamen kontrol altına alıp Bizans'a gelecek yardımları önlemek için Fâtih tarafından yaptırılır. Hisarın yapılmasından önce arazinin alınış öyküsüyle ilgili bazı rivayetler anlatılır:

“Fâtih, büyük toplar döktürüp ordusuyla İstanbul'a yürüyünce Bizans imparatoru elçiler gönderip barış için yalvarır ve şartları kabul edeceğini iletir. Fâtih de imparatorun bu haline üzülmür ve barışı reddetmeye gönlü razı olmaz. Barışa karşılık Avrupa tarafında, Boğaz'ın yanında sığır derisi kadar yer ister. Bu basit istek kabul edilince Fâtih, sığır derisini ince kestirip onunla Rumeli Hisarı'nın arazisini çevirip orayı alır” (Hasan, 2020).

Nev'izâde Atâyî'nin *Sâkînâme*'de, 648 ile 662 arasındaki beyitlerde verdiği bilgiler de bu doğrultudadır ve Fâtih'in hisar arazisini dahiyâne bir fikirle Bizans imparatorunu oyuna getirerek ele geçirdiği anlatılır. Rivayetlerin bazıları kısmen farklılık gösterse de hepsinin ortak noktası, Fâtih'in bir post kadar yer istemesi ve isteği kabul olunca deriyi ince kestirip onunla hisar alanını çevreleyip almasıdır.

Rumeli Hisarı da Anadolu Hisarı gibi yapıldığı günden itibaren farklı adlarla anılır. Rumeli Hisarı başlangıçtan itibaren Kal'a-i Cedîd, Kulle-i Cedîde, Yenice Hisar, Yeni Hisar, Boğazkesen Kalesi, Boğazkesen Hisarı, Nik-hisar (Güzel Hisar), Başkesen Hisarı diye adlandırılır (Avunduk, 2008, s. 237). Hisarın yapılışından iki yıl önce, 1450'de doğan tarihçi Neşrî, hisardan Yenice Hisar ve Yenice Kale diye bahseder; ayrıca onun Boğazkesen kalesi diye anıldığını belirtir. Neşrî, Fâtih'in Anadolu Hisarı'ndan geçişini anlatırken bu hisar için de “şimdilerde Yenice Hisar olarak anılan Akça Hisar” diye bahseder (haz.: Unat ve Köymen, 1957, s. 687). Yine Neşrî'nin beyanına göre Fâtih, Anadolu Hisarı'na geldiğinde bir cami yaptırıp namazını kılar ve oradan karşı yakaya geçer. Anadolu Hisarı'nın karşısındayken Çandarlı Halil Paşa'ya burada da bir hisarın yapılması gerektiğini söyleyince askerler hemen işe koyulur ve Rumeli Hisarı kısa zamanda yapılır (1957, s. 687-89):

“Çeşitli kaynaklara dayandırılan bilgilere göre hisarın yapımı dört, beş ay sürer. Hisarı koruma amaçlı deniz yönünde, denize ve yapıya paralel olarak bir hisarpeçe yaptırılır. Kale, öncelikle üç büyük kule ile göze çarpar ve bu kulelerin üstünün kurşun levhalarla kaplı koni biçimli ahşap bir çatıyla örtüldüğünü gösteren resimler günümüze kadar ulaşır. Duvarlar arasında on üç küçük ve hisarpeçenin üstündeki küçük kule ile hisar,

toplamda on yedi kuleden oluşur. A. Gabriel, 1943'te üç büyük kuleyi A, B, C diye adlandırır ve bu adlandırma daha sonra da kullanılır. Bizanslı tarihçi Dukas, üç büyük kule hariç bütün yapıyı Fâtih'in üstlendiğini ve üç büyük kule yapımının birer paşaya verildiğini söyler. Dukas, sahildeki B kulesi için Çandarlı Halil, A ve C kuleleri için (kimin hangisini yaptığı belirtilmeden) Sarıca ve Zağros Paşa adını verir. Fakat bu kulelerin yapımında Dukas'tan farklı olarak başka isimlerin de zikredildiği görülür" (Avunduk, 2008, s. 237-38).

Neşri, Anadolu Hisarı'nın karşısına Rumeli Hisarı'nın yaptırılıp topların yerleşmesinden sonra Boğaz'dan yabancı gemilerin geçişinin kontrol altına alındığını söyler (1957, s. 689). "Hisarın yapımı sırasında Bizans imparatoru Konstantin, elçiler gönderip bundan vazgeçmesi durumunda haraç dahi vereceklerini söylese de Fatih'in cevabı sert olur ve hisar yapılır. İçerisine 400 kişi ve toplar yerleştirilir. 1452-53 kışında Edirne'de de kuşatma hazırlıkları sürer ve topların dökümünden sonra Fâtih, imparatora haber göndererek şehrin teslim edilmesini ister (Doğan, 2014, s. 49-50). İstanbul'un fethinden sonra ise Rumeli Hisarı da Anadolu Hisarı'na benzer bir akıbet yaşar. Fetihden önce Boğaz geçişlerini kontrol eden hisar, fetihden sonra stratejik önemini kaybeder ve devlet hapishanesi olur (Avunduk, 2008, s. 238). Fakat Feyzî'nin eserinde görüleceği üzere hisarların etrafında sosyal hayat tüm eğlencesiyle devam eder. 17. yüzyılda da Atâyî, bu durumu "hisarın içi hapishane, çevresi cennet" diye tanımlar:

"İçi mahbes etrâfi huld-ı berrîn

Gelür dost u düşmen olur hem-nişîn" b.633

Feyzî, önceki bölümde olduğu gibi Rumeli Hisarı'nın tasvirine de oranın cezbedici, gönül alıcı, eşsiz bir rahatlama ve eğlence yeri olduğu vurgusuyla başlar (b.456-57). Daha sonra gelen beyit ise günümüze ulaşamayan Durmuş Dede Tekkesi ile ilgilidir. Şair, tekkeyi "Durmuş Dede'nin süslü tekkesi" diye tanımlarken tekkenin konumu veya yapısıyla ilgili bilgi vermez:

"Tekye-i zibende-i Turmuş Dede

Feyz-i mey-i aşk ile hâlet-zede" b.458

Şairlerin bahsettiği bu tekke, İbrahim Gülşeni'nin halifelerinden Hasan Zarifi tarafından 1528'de yaptırılır ve o dönemlerde Gülşeniliğin önemli merkezlerinden biri olur. 1938'de yıktırılan tekke, Kayalar (Aşiyân) Mezarlığından Rumeli Hisarı'na doğru, hisarın dibi ve deniz kenarında bulunuyordu" (Maden, 2021, s. 270-72). Atâyî de bu tarife uygun olarak Durmuş Dede'nin uzlet yeri olduğunu belirttiği tekkenin Rumeli Hisarı'na koruma sağladığını söyler:

"Hisâra idüp tekye-ber-hânkâh

İrişmişdür eflâke sakfı külâh

Olup pîr-i merdân-ı 'uzlet-gede

Karâr eylemiş anda Turmuş Dede” b.663-64

Kendi döneminin yapılarına kıyasla hisarın dibinde ve denizin kenarında olmasıyla tekkenin göz alıcı bir yapı olduğu anlaşılır. Üstelik hisar ve tekkenin çevresinin eğimli ve tepelik olduğu yerde bu görkemli yapıların yanı sıra hisarla deniz arasında gezmeye, eğlenceye uygun düz bir alan olduğu düşünülürse buraların da o dönemlerde neden cazibe merkezi olduğu anlaşılır. Çünkü Feyzî'nin bildirdiğine göre hisarın ön duvarına yerleştirilen çok sayıda top ve onların önünde eşsiz güzel bir alan vardır:

“Kal'a öninde turuyor niçe top

Her biri bir kal'a deger kal'a-kûp” b.461

“Toplar öni cây-geh-i bi-bedel

Hûb-nümâyende-i zîba mahal” b.465

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda ve Durmuş Dede Tekkesi'nin konumundan hareketle Atâyî'nin hisar çevresinde bulunup kendi ritüellerini düzenleyen Gülşenî ve Rum Abdalı dervişlerin önemli bir kısmı muhtemelen bu tekke etrafında kümelendiği anlaşılır ve şairin bildirdiğine göre bu derviş grupları da bölgeye renk katar (b.583-88). Yine yukarıdaki tarihî bilgiler doğrultusunda, Atâyî bir beyitte Rumeli Hisarı'ndan “Hisâr-ı nev” (Yeni Hisar) diye bahsederken aynı zamanda yukarıdaki hisar kulelerinin (kurşun levhaları kastederek) gümüş ile kaplı çatısını deniz yakasının gümüş düğmesine benzetir:

“Hisâr-ı nev ol simden kubbedür

Girîbân-ı bahre gümüş tügmedür” b.640

Sonraki yüzyılda Feyzî ise Atâyî'ye benzer olarak hisar kulelerinin çatısındaki bu parlaklıktan hareketle orayı kaşında inci olan bir yüzüğe benzetir:

“Kal'ası bir kal'a-i gevher-nigîn

Eyle nazar haylice olmuş metîn” b.460

Şairlerin bahsettiği özellikler ve dönem gerçekliği göz önüne alınırsa söz konusu bu hisarlar, Boğaz'ın iki yakasında karşılıklı olarak kendi dönemine göre devasa ve göz alıcı yapılar olarak algılanmalıdır. Üstelik önceki bölümde değinilen ve bu bölümde değinilecek olan yalılar, bahçeler, kayık gezileri ve havaî fişekler gibi görsel güzelliklerin varlığı düşünülürse bu bölgelerin neden şürlere konu olup övüldüğü daha kolay anlaşılır. Feyzî, hisar bölgesiyle ilgili bu bilgileri aktardıktan sonra yine çevredeki yapılardan bahseder ve orada insana neşe, keyif veren çok sayıda cennet köşkü gibi köşkler olduğunu aktarır:

“Var idi anda yalılar bi-şümâr

Kasr-ı safâ-bahşı letâfet-şî'âr

Kasr-ı cinân gibi safâ bahş ider

Her birisi cây-ı letâfet-eser” b.478-79

Atâyî de hisar çevresinde çok sayıda süslü yalının bulunduğunu; bunlardan bazılarının havuzlu, fiskiyeli olduğunu; içinde de ay yüzlü güzellerin görüldüğünü söyler (b.564-71). Dolayısıyla Feyzî'nin bahsettiği bu yalılardan çoğunun önceki asırda da var olduğu anlaşılır.

Feyzî, Rumeli Hisarı çevresinde insana keyif, rahatlık veren çok sayıda eşsiz bölgenin bulunduğunu söyler. Şairin *Safânâme*'de anmaya değer gördüğü semtler arasında Balta Limanı, Ferah-âbâd (Çırağan Sarayı'nın bulunduğu bölge), İstinye, Tarabya, Kefeliköy, Büyükdere, Sarıyer ve Rumeli Feneri ve Topçu Kalesi bölgeleri yer alır (b.540-564). Şairin bunlar arasında daha öne çıkarıp detaylı anlattığı yerler ise İstinye, Sarıyer ve Rumeli Kavağı bölgesidir. Şairin aktardığına göre o dönemlerde İstinye, bülbül seslerinin çok olduğu ve dertlerin yok olduğu bir yerdir. Fakat şairin İstinye'yle ilgili özellikle dikkat çektiği nokta, oranın meyhaneleri ve şaraplarıdır:

“Anda nümâyân idi çok mey-kede

Mey-keş olan olmada hâlet-zede

Anda idi câm-ı mey-i ergavân

Cây-ı safâ-bahş-ı dil-i mey-keşân” b.547-48

Beyitlerde; İstinye'de çok sayıda meyhane ve erguvan renkli şarapların olduğu, şarap içenlerin orada keyif bulduğu ve mest olup kendinden geçtikleri anlatılır. Aslında aynı asır şairlerinden Fennî'nin *Sâhîlnâme*'sine bakılırsa onun da İstinye'yi şaraplı eğlenceleriyle öne çıkarır ve orada sevgiliyle şarap içenin dünya derdinden kurtulduğunu söyler:

“Rûzgârun siteminden kim olur âzâde

İçse dildâr ile İstinye'de tenhâ bâde” (Öztoprak, 2004, s. 135)

Aynı asrın şairlerinden İzzet Efendi'nin *Sâhîlnâme*'sinde de İstinye ile ilgili yine sevgili ile yapılan eğlencelere vurgu yapılır ve Feyzî'nin bildirdikleri desteklenir:

“Sarağör sîneye İstinye'de tenhâ yâri

Gece gündüz ne kadar olsa vücûdun bitâb” (Öztoprak, 2004, s. 142)

İstinye'den sonra Feyzî'nin öne çıkardığı diğer bölge Sarıyer'dir. Şair, bu bölgede bulunan Kefeliköy'ün güzel bir yer, meyve ve nar çiçeğinin de fazla olduğunu söyler. Büyükdere'nin ise bağ ile bostanlarının eşsiz; üzüm ile kirazının da güzel olduğunu anlatan şair, ayrıca orada gezilecek ve seyirlik yerlerin bulunduğu bahseder (b.550-52). Şairin bu bölümde biraz daha detaylı değindiği yer ise Rumeli Feneri ve Topçu

Kalesi'dir (b.557-65). Şair, o bölgenin de sıkıntı giderecek ve ferahlık sağlayacak güzellikte olduğunu; kaledeki topların atışa hazır tutulduğunu; sahildeki fenerin de gemilere yol gösterdiğini anlatır:

“Hâzır u âmâde idi niçe top

Her biri âteş-figen ü kal'a-kûp

Menzil-i dil-keş idi zîbâ mahal

Mahv olur dildeki renc ü kesel

Sâhil-i deryâda var idi fener

Keştilere oldı bu cây-ı memer” b.559-61

Şairin bahsettiği bu yapılar, İstanbul Boğazı'nın Karadeniz girişinde yer alır. Örneklerden de anlaşılacağı üzere Topçu Kalesi ve fenerin bulunduğu bu noktalar, Karadeniz tarafından gelen tehditlerin de ticaret gemilerinin de ilk test noktasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi İstanbul ve özellikle Boğaziçi bölgesi, jeopolitik önemi nedeniyle sürekli tehdit altında olup yerleşim açısından uygun görülmezdi. Osmanlı'nın da bunun farkında olup Boğaz bölgelerinin güvenliğine büyük önem verdiği ve yerleşimin de sağlanan bu güvenlik önlemlerinin etkisiyle geliştiği anlaşılır:

“Osmanlılar, Boğaziçi bölgesinin güvenliği için Bizans döneminden kalan askeri yapılara ek olarak önce hisarları yaptırır. Fakat bölgedeki savunma amaçlı yapıların inşasına 17. yüzyıl ortalarında hız verilir. Çünkü bu döneme kadar Osmanlılar Karadeniz'e tamamen hâkimdi ve özel önlem gereği yoktu. Zaten hisarların askerî önemini yitirmesi ve başka amaçlar için kullanılması da bu dönemlere rastlar. 1624'de başlayan ve İstinye köylerine kadar ulaşan Kazak yağmalarından sonra, bölge için ek önlemler düşünülür. IV. Murad döneminde, Karadeniz girişinden içlere doğru Boğaz güvenliği için yeni savunma alanları yaptırılır. Anadolu ile Rumeli Hisarı hariç, İstanbul ve Boğaziçi'nin güvenliği genellikle Bostancı Ocağı'nın sorumluluğundaydı. Fakat bu Kazak saldırıları ve artan Rus tehlikesiyle hisarların kontrolü de Bostancı Ocağı'na bırakılır” (Özçelik, 2021, s. 422-23 ve 427).

Bu savunma alanlarının Avrupa yakasının kuzeydeki başlangıcı, şairin bahsettiği toprakları atışa hazır olan kale ve fenerin bulunduğu bölgeyle başlar; içlere, hisarlara doğru devam eder. Önceki bölümde değinildiği gibi Anadolu Kavağı'nın toprakları da atışa hazırdı. Daha güneye gelindiğinde ise hisarların önündeki topraklar atışa hazırdı. Yine önceki bölümden hatırlanacağı gibi bu bölgelerde havadan ve su yüzeyinden atılan aydınlatıcı fişeklerle geceleri de güvenlik önlemleri sağlanır. Anadolu Hisarı bölümünde, karanlık olduğunda havadan ve deniz yüzeyinden aydınlatıcı fişeklerin atıldığını söyleyen şair, aynı önlemin Avrupa yakasında da uygulandığını aktarır:

“Gice fişekler de fûrûzân olur
Her gice sad-şevk ile seyrân olur

Gâh hevâyî fişek olur ‘ayân
Ya’ni hevâda olur âteş-feşân

Bahrî fişek talmada bahrî gibi
Çok kişi fark itmedi rûz u şebi

Sanki o gavnâs-ı bahirdür hemân
Gâh nihân olmada gâhî ‘ayân

Âteşini gâhice sûzân ider
Kendisini şem’i fûrûzân ider” b.527-31

Şair, bu beyitlerde öncelikle o bölgede fişeklerle aydınlanan gecenin görülmeye değer olduğunu söyler. Ardından gelen beyitler de bu fişeklerden bazılarının havadan atılıp karanlığı aydınlattığını bazılarının da deniz yüzeyinden atıldığını ve bunların çoğu kişi tarafından görülmediğini anlatır. Önceki bilgilere ek olarak Feyzi’nin iki hisar bölgesiyle ilgili aktardığı ve yukarıda verilen bilgilerden hareketle artan tehditler neticesinde gece ve gündüz fark etmeksizin Boğaz’ın iyi korunduğu anlaşılır. Fakat şairin burada vurguladığı askerî önlemler değil, fişeklerin geceyi aydınlatması ve suya yansmasıyla oluşan güzel manzaradır. Şairin aktardığına göre bu manzarayı daha da güzelleştiren bir diğer neden bu bölgenin de karşı yaka gibi bahçelere, yeşil alanlara sahip olmasıdır.

Rumeli Hisarı’nın yakın çevresinde Göksü ve Küçüküsu’nun sağladığı ziraî avantajlar olmasa da şair, bu bölgede de gönül rahatlatıcı, neşe verici birçok bağ ve bahçe bulunduğunu ifade eder (b.466-74). Şairin bu bağ ile bahçelerden öne çıkardıkları ise nar çiçeği ve meyvesi, kiraz, üzumdür. Şair, Rumeli Hisarı çevresinde nar çiçeğinin çok fazla bulunduğunu ve bunların meyvesinin de çok kıymetli olduğunu; kirazının güzel, üzümünün (“Dâne-i inci gibi virmekde tâb” ifadesinden beyaz üzüm olduğu anlaşılır) de bol ve kıymetli olduğunu söyler:

“Mîve-i gülnârî ‘acâyib kesîr
Bağçeleri cây-ı ferah dil-pezîr
Ya’ni kirası leb-i dilber gibi
Dâne-i yâkût-ı müdevver gibi

Dâne-i gülnârî anun gûyiyâ

Gevher-i zî-kıymet idi bî-bahâ” b.466-68

(...)

“Mîve vü gülnârî firâvândur

Her tarafı reşk-i gülistândur

Dâne-i engûrları bî-hisâb

Dâne-i inci gibi virmekte tâb” b.472-73

Şair, bu bağ ve bahçelerin yanı sıra aktivitelerin de karşı yakayla benzer olduğunu aktırır. Çünkü bu bölgede Göksu'nun sağladığı ek avantajlar olmasa da Boğaz kenarında bulunması dolayısıyla burada da müzik, kayık turları ve güzellerin gezintileri vardır. Eserin bir beytinde, şarkıcıların sabaha dek bulunduğunu ve neşe, keyiften göze uyku girmediğinden (b.484); başka bir beyitte ise kaval, ney ve tambur ile birlikte doruklara yükselen âşıkların sesinden bahsedilir (b.504). Hisar, fener, yalı gibi devrin göz alıcı yapılarının yanı sıra sözü edilen bağlar, bahçeler, havaî fişekler, müzik bu bölgeyi de insanlar için cazip kılar ve buralara da eğlence amaçlı kayık gezileri düzenlenir. Şairin aktardığına göre buradaki kayık gezilerine çıkan kadınlar, sevgililer yalılar önünde gezerdi. Daha önce değinildiği gibi engebeli arazi nedeniyle o dönemlerde Boğaziçi bölgesinde aynı kıtada yer alan semtler arasında da ulaşım deniz yoluyla sağlanırdı. Dolayısıyla Boğaz kenarında yer alan yapıları, yalıları yakından görmenin en pratik ve eğlenceli yolu kayıklarla buralarda gezinmektir. Şairin bahsettiği bu gezintilerin bazıları müzik eşliğinde olmaktadır:

“Gâh güzâr itdi kayıkla zenân

Olmadadır şevk ile hâlet-resân

Kayık binüp niçe meh-rû ‘izâr

Yalılar öninden iderdi güzâr

Kimisi nagmeyle güzâr itmede

‘Âşıkı bî-sabr u karâr itmede” b.500-502

Üstelik bu aktiviteler geceleri de devam etmektedir:

“Gice kayık ile niçe meh-‘izâr

Her tarafı kılmada geşt ü güzâr” b.536

Böylece her iki yakada, karşılıklı yer alan hisarların tarihsel rolü ve akıbetleri gibi çevrelerindeki dokunun ve sosyal hayatın da benzer olduğu anlaşılır.

Sonuç

İstanbul, Klasik Türk şiirine en çok konu olan şehirdir. Fakat bu örneklerde şehrin veya bir bölgenin tasvirinden ziyade daha çok sosyal hayat ve yansımaları ele alınır. Özellikle 18. yüzyıla kadar şehrin veya belli bir bölgenin detaylı tasvirini konu alan şiirlerin sayısı ise oldukça azdır. Örneğin; İstanbul'un fethinden itibaren klasik şiirde en çok işlenen semt olan Galata'nın bile fiziksel tasviri azdır; ama eğlenceleri ve sosyal hayatın yansımaları oldukça fazladır. Mimarî konulu şiirler de daha çok belli bir yapıyla ilgili olup çevre tasvirini pek içermez. Bunun yanı sıra İstanbul'un Boğaz bölgesindeki yerleşim, çalışmada da belirtildiği gibi Osmanlı'nın şehri tamamen fethedip güvenliği sağlaması neticesinde gelişmeye başlar ve 17. yüzyıldan itibaren şiire konu olacak öneme erişir. Söz konusu bu bölgelerin büyük oranda Osmanlı döneminde asırlar boyu geliştiğini ve dolayısıyla zamanla şiirlere konu olacak güzelliğe ve yaşam alanlarına dönüştüğünü söylemek mümkündür. Klasik şiir alanında bölgeyi detaylandırarak örneklerin az olması ve İstanbul'la ilgili yapılan resimlerin sınırlı olması, o döneme ait kısmen birer canlı tablo oluşturan bu tarz edebî örnekleri daha önemli kılar. Buna bağlı olarak bu çalışmada, Anadolu ve Rumeli Hisarı ile çevrelerini anlatan eserlerden olan Feyzi'nin *Safânâme*'si esas alınmak üzere başka eserlerden de yararlanılarak 18. yüzyılın Boğaziçi bölgelerinden bazıları hakkında bilgi verildi. Edebî örneklerden hareketle o bölgelerdeki dönemin göz alıcı yapılarına, yerleşimine, hâkim bitki türlerine, sosyal hayat ve eğlencelerine, alınan güvenlik önlemlerine değinildi. Böylece 17 ve 18. yüzyıllarda Boğaz'ın hisar noktaları ve çevresinin şaire ve şiire yansıyan önemli özellikleri ortaya konuldu.

Kaynaklar | References

- Arslan, M. (2003). Aynî – Sâkinâme, İstanbul: Kitabevi.
- Arslan, M. (2008). Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhizâde Feyzî'nin Hamsesi, İstanbul: Kitabevi.
- Avunduk, A. M. (2008). "Rumelihisarı" mad., *DİA*, C.35, 237-240.
- Derviş Ahmed Âşıkî (2021). Âşıkpaşazâde Tarihi (çev.: Beşir Güneş), İstanbul: Çağdaş Kitap.
- Doğan, M. N. (2014). *Fâtih Divânı ve Şerhi*. 14 Ağustos 2025 tarihinde <http://ekitap.yek.gov.tr/Uploads/ProductsFiles/899f4c83-d65f-4915-b533-64af21aa68a5.pdf> adresinden erişildi.
- Eyice, S. (1991). "Anadoluhisarı" mad., *DİA*, Cilt 3, 147-149.
- Hasan, A. (2020). *Sığır Derisine Sığan Hisar*. Milliyet Gazetesi. 26 Temmuz 2025 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/sigir-derisine-sigan-hisar-6174102> adresinden erişildi.
- Kahraman, S. A., & Dağlı, Y. (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul* (Cilt 1, 2. Kitap). 6 Ağustos 2025 tarihinde https://www.academia.edu/30757351/Evliya_%C3%87elebi_Seyahatnamesi_I_Cilt_2_Kitap adresinden erişildi.
- Kanar, M. (2011). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, İstanbul: Say Yay.
- Kaplan, Y. (2015). Klasik Türk Edebiyatında Sahil-nâmeler ve Derviş Hilmî Dede'nin Sahil-nâmesi. *Route Educational and Social Science Journal*, Volume 2, Issue 2, April, 148-159.
- Kaplan, Y. (2023). Bursalı Mü'minzâde Ahmed Hasib ve "Dergâhnâme"si. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 7, Sayı 2, 1656-1739.
- Kartal, A. (2011). XVIII. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı: Mesneviler. *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, 211-234.
- Kuzubaş, M. (2009). *Sâkinâme (Nevî-zâde Atâyî)*. 08 Temmuz 2025 tarihinde <https://www.muhammetkuzubas.com/kitaplar/sakinamefull.pdf> adresinden erişildi.
- Macit, M. (2017). *Nedim divânı*. 29 Temmuz 2025 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Maden, F. (2021). Arşiv Belgeleri ve Vakıf Kayıtları Işığında Durmuş Dede Tekkesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 101, 269-310.
- Özçelik, T. (2021). 18. Yüzyıldan Cumhuriyet'e İstanbul Boğazı'nın Güvenliği İçin Alınan Tedbirler. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 4/8, 419-444.
- Öztoprak, N. (2004). Fennî ve İzzet Efendinin Sahilnameleri ve Bu Sahilnamelerde Üsküdar. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 11, 111-148.

-
- Şahin, C. (2020). Anadoluhisarı Şehri: Yerleşmenin Kuruluş ve Mekânsal Gelişimi. *Beykoz, 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, 643-666.
- Tanrıbuyurdu, G. (2017). Klâsik Türk Edebiyatına Yansıyan Yönleriyle “Galata”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 21-42.
- Unat, F. R. ve Köymen, M. A. (1957). *Kitâb-ı Cihan-nümâ - Neşri Tarihi* (Cilt II). 25 Temmuz 2025 tarihinde <https://archive.org/details/Kitb-Cihan-NmNerTarihiII.Cilt-MehmedNer/page/688/mode/2up> adresinden erişildi.